

tünleştirmek için bir dizi karar aldı ve bunların bir kısmını gerçekleştirdi. Önce Eğitim, Kültür ve Spor Bakanlığı'nın Müslüman İşleri Bakanlığı ile yaptığı ortak çalışmalar sonunda, bazı şartları yerine getiren ve dinî derslerin yanında kültür derslerini de veren medreseler resmen tanındı ve bir kısmı devlet okulları bünyesine alındı. Ardından, bugün de devam eden medreselerin seviyesini yükseltme ve mezunlarının yüksek öğretim kurumlarına daha kolay girebilmelerini ve bir meslek edinmelerini sağlamak amacıyla programlarını zenginleştirme yolunda çabaya girildi. Ayrıca hükümet, Manila'da Filipinler Üniversitesi'ne bağlı Institute of Islamic Studies ile Marawi City'de Mindanao Devlet Üniversitesi'ne bağlı King Faisal Centre for Islam and Arabic Studies adlı kurumları açarak ülkeye üniversite seviyesinde dinî eğitim ve öğretim yapabilme imkânı getirmiştir. Bunlardan başka, ülkede müslümanların katkılarıyla kurulan Marawi City'deki Maahad Marawi al-Islamie Mutamar al-Islami Society ve Simboinga'daki Cultural Islamic Centre gibi çeşitli ilmî cemiyet ve araştırma merkezleri de faaliyet göstermektedir.

Eski camiler çok basit bir yapıya sahipken yeni yapılanlar kubbeleri, süslü minberleri ve kürsüleriyle gösterişli Ortadoğu camilerine benzemektedir; ancak çoğunun minaresi yoktur. Filipinler'de de diğer Güneydoğu Asya ülkelerinde olduğu gibi namaz vaktini halka duyurmak için ezandan önce "tabu" adı verilen bir davul çalınmaktadır.

Hukuk alanında İslâm hukukuna ve "âdât" adı verilen geleneksel hukuka dayalı bir sistem mevcuttur. Dindar ve güçlü sultanlar döneminde genellikle İslâm hukuku ağır basarken diğer dönemlerde geleneksel hukuk etkili olmuş, İslâm hukukunun uygulanma derecesi siyasî liderlerin dindarlıklarıyla güçlerine ve panditaların gayretlerine bağlı kalmıştır. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra çok evliliği ve boşanmayı yasaklayan Filipin medenî hukuku geçerli olmasına rağmen İslâm'a ve âdâta dayalı kanunları uygulayan dinî mahkemeler varlıklarını gayri resmî olarak sürdürdüler. Bu mahkemelerin verdiği kararları datular infaz ediyordu ve temyize de açık değildi. İki hukuk sisteminden birini seçmekle karşı karşıya bırakılan müslümanların kendi adalet sistemlerini sürdürmek istemeleri ve bu durumun özellikle evlilik davalarında çeşitli anlaşmazlıklara

sebebi olması üzerine hükümet, 1978'de müslümanların şahsî ve aile hukukuyla ilgili davalarına bakacak dinî mahkemelerin kurulmasına imkân veren bir kanun çıkardı. Ancak siyasî istikrarsızlık sebebiyle bu kanun hâlâ tam olarak yürürlüğe konulamamıştır.

Müslümanlar, ülkedeki birçok akademisyenin gerçek bir millî hazine olarak kabul ettiği sözlü bir dinî edebiyata ve hayli ileri seviyede bir müsikeye sahiptirler. Müslümanların yaptığı geleneksel el sanatlarına ait ürünler bütün ülkede tanınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

N. M. Saleeby, *Studies in Moro History, Law and Religion*, Manila 1905; C. Adib Majul, *Muslims in the Philippines*, Quezon City 1973; a.mlf., *The Contemporary Muslim Movement in the Philippines*, Berkeley 1985; a.mlf., "The Muslims in the Philippines: A Historical Perspective", *ME*, XLII/5 (1970), s. 14-16; sy. 6, s. 13-16; sy. 7, s. 13-16; sy. 8, s. 12-16; P. G. Gowing — R. McAmis, *The Muslim Filipinos*, Manila 1974; S. K. Tan, *The Filipino Muslim Armed Struggle (1900-1972)*, Manila 1977; P. G. Gowing, *Mandate in Moroland: The American Government of Muslim Filipinos (1899-1920)*, Quezon City 1977; a.mlf., *Muslim Filipinos: Heritage and Horizon*, Quezon City 1979; a.mlf., "The Muslim Filipino Minority", *The Crescent in the East* (ed. R. Israeli), London 1982, s. 211-226; a.mlf., "Kris and Crescent: Dar al-Islam in the Philippines", *Studies in Islam*, III/1, New Delhi 1966, s. 1-18; T. J. S. George, *Revolt in Mindanao: The Rise of Islam in Philippine Politics*, Kuala Lumpur 1980; M. O. Mastura, *Muslim Filipino Experience: A Collection of Essays*, Manila 1984; A. Cabaton, "Les 'Moros' de Soule et de Mindanao", *RMM*, IV/1 (1908), s. 21-74; L. G. Noble, "Muslim Separatism in the Philippines, 1972-1981: The Making of a Stalemate", *Asian Survey*, XXI/12, Berkeley 1981, s. 1100-1114; a.mlf., "The Philippines: Autonomy for the Muslims", *İslâm in Asia* (nşr. John L. Esposito), New York 1987, s. 97-124; H. M. Hill, "The Impact of Philippine Development Policy Upon Filipino Muslims: A Retrospect", *JIMMA*, IV/1-2 (1982), s. 24-39; Abdulrahim — T. M. Pandapatan, "Madrasah System of Education in the Philippines", *Muslim Education Quarterly*, III/1, Cambridge 1985, s. 52-60.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

FİLİPOVİÇ, Nedim

(1915-1984)

Osmanlı tarihçisi, Türkolog.

Bosna-Hersek'in Glamoç kasabasında doğdu. 1934-1937 yıllarında Belgrad ve 1937-1939 yılları arasında İstanbul'da tahsil gördü. Burada Hellmut Ritter ve M. Fuad Köprülü'nün derslerine de-

vam etti. 1945-1949 yıllarında Sarajevo'daki Zemaljski Muzej'de çalıştı. 1951'de Sarajevo Felsefe Fakültesi'nde Türk dili ve edebiyatı hocalığına doçent olarak tayin edildi ve burada hayatının sonuna kadar görev yaptı. Bunun yanı sıra 1964-1969 yıllarında Sarajevo Şarkiyat Enstitüsü müdürlüğü görevini üstlenmiş, *Prilozi za Orijentalnu Filologiju* dergisinin başyazarı (1951-1958) ve Bosna-Hersek İlimler ve Sanatlar Akademisi'nin dâimî üyesi olmuştur. Filipoviç 21 Nisan 1984'te Sarajevo'da vefat etti.

Nedim Filipoviç, ilmî araştırmalarında ve yazılarında daha çok Osmanlı Devleti'nin toplumsal-ekonomik düzeni konularına temas etmiştir. Bu toplumdaki timar sistemi, toprak ilişkileri, Osmanlı müesseseleri, sosyal ve ideolojik hareketler, özellikle Osmanlı devrindeki Bosna-Hersek tarihiyle ilgili konular, Bosna'daki şehirlerin gelişmesi, timar ocakları ve çiftçilik, İslâm'ın yayılması vb. konuları ele aldığı gibi Türkiye ve Yugoslavya arşivlerinden topladığı belgelerle Bosna-Hersek tarihine dair kaynakları tesbit edip bunların çoğunu Boşnak diliyle yayımlamıştır. Türkçe'den bazı edebî eserlerle Fransızca'dan bazı kitapları da Boşnakça'ya çevirmiştir. Başlıca eseri, Şehzade Mûsâ Çelebi ile Şeyh Bedreddin'in faaliyetlerini konu edinen *Princ Musa i šejh Bedreddin* (Sarajevo 1971) adını taşımaktadır. Ayrıca Bosna-Hersek'teki bazı Osmanlı sancaklarına ait kanunnâmelerin metin ve tercümelerinin yer aldığı *Kanuni i kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžak* (Sarajevo 1957) adlı kitapta bulunan XV. yüzyıl Bosna ve Hersek kanunu (s. 11-18), 1584 İzvornik sancağı kanunnâmesi (s. 93-121), Srebernice ile (s. 122-124) 1574 Klis sancağı kanunnâmeleri (s. 125-140) onun tarafından hazırlanmıştır. Önemli makaleleri arasında, Bosna'daki Osmanlı timar sistemini konu alan "Pogled na osmanski feudalizam" (*Godišnjak Društva Istoričara BiH*, IV [Sarajevo 1952], s. 5-146); "Odžakluk timari u Bosni i Hercegovini" (*POF*, V [Sarajevo 1955], s. 251-274); "Bosna Hersek'te Timar Sisteminin İnkişafında Bazı Hususiyetler" (*İFM*, XV [İstanbul 1955], s. 155-186); "Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini" (*Godišnjak ANUBiH*, XII/10 [Sarajevo 1974], s. 127-221); İslâm'ın yayılması ve mistisizmi inceleyen "Tesawuf - islamski mysticism" (*POF*,

XXIV [Sarajevo 1976], s. 13-31) ve "O jed-nom aspektu korelacije izmedu islami-zacije i čflučenja" (*Prilozi Istorijskog Insti-tuta*, XVII [Sarajevo 1981], s. 25-45) sayı-labilir. Ayrıca *Istorijska Naroda Jugosla-vije* (II, Beograd 1960) adlı kitap içinde bulunan "Bosna i Hercegovina" ile (s. 109-136) "Bosanski Pašaluk" (s. 546-558) ad-lı bölümler onun tarafından kaleme alın-mıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Amina Kupusović, "Bibliografija radova aka-demika Prof. Nedima Filipovića", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XXXIV (1984), Sarajevo 1985, s. 221-228; Srdan Janković, "In memo-riam Akademik Nedim Filipović (1915-1984)", a.e., s. 13-16; a.mlf., "Filipović Nedim", *En-ciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1986, IV, 149-150.

AMİR LJUBOVIĆ

FİLİSTİN

(فلسطين)

**Akdeniz'in güneydoğu ucunda,
Asya ile Afrika arasında
köprü konumunda bulunan
tarihi bölge.**

Adını, milâttan önce XII. yüzyılda Ka-vimler göçü sırasında deniz yoluyla bu-raya gelen Filistler'den alır. Tarih öncesi devirlerden itibaren çeşitli kavimlerin göçlerle gelip yerleşmesine ve bunlara karşı harekete geçen başka üstün güç-lerin pek çok istilâ ve fetihlerine mâruz kalmıştır. Bu durumun başta gelen iki önemli sebebi, bölgenin Arap coğrafyası içinde sahip bulunduğu zengin ve stra-tejik tabiatla üç büyük ilâhî dinin gerek doğuş gerekse gelişmesinde oynadığı önemli rol ve içinde barındırdığı kutsal yerler (belki de bu sebeple bölgenin bir başka adı da "arz-ı mev'ûd" veya "arz-ı mukaddes"tir) şeklinde özetlenebilir. Fi-listin adıyla anılan toprakların, bu özel-liklerine bağlanan istilâlar ve çeşitli ka-vimlerin buraya hâkim olmak için ver-dikleri mücadeleler dolayısıyla siyasî sı-nırlarını açıklıkla çizmek kolay değildir. Bununla birlikte bölgenin coğrafi sınırla-rı konusunda görüş birliği olduğunu söy-lemek ve bu sınırları bir uzmanın ifade-siyle şu şekilde belirginleştirmek müm-kündür: "Filistin denen topraklar esas itibarıyla, Suriye ile Mısır ve Akdeniz ile Şeria nehri arasında kalan topraklardır. Şeria nehrinin döküldüğü Ölüdeniz de (Lut gölü) Filistin'in doğu sınırına dahil-dir. Bu sınırlar içinde de Filistin toprak-ları coğrafi bakımdan Akdeniz kıyı şeri-di, kuzeyden güneye doğru uzanan dağ

silsilesinin bulunduğu ortadaki yayla bö-lümü ve en doğuda da Şeria vadisi ol-mak üzere üç parçaya ayrılır. Bu üç par-çalı coğrafi ayırım hemen bütün kaynak-larca benimsenmiştir. Ortadaki dağlık kesim veya yüksek yaylalar kısmı, genel-likle kuzeyden güneye olmak üzere, Sa-fed ve Nazareth (Nâsıra) şehirleri ile Ta-bor dağının bulunduğu Galilee (Celile) bölgesi; ortada, Nablus şehrinin bulun-duğu ve batıda Cermel dağına kadar uzanan Samaria (Sâmiriye) bölgesi; da-ha güneyde, Şeria nehrinin Ölüdeniz'e döküldüğü yerden başlayıp Kudüs, Beyt-lehem (Beytülâhm) ve Hebron (Halîlürrah-man) şehirlerinin [içinde] bulunduğu Ju-dea (Yahudiye) bölgesi ve daha güneyde de Beersheba (Bi'rüssebi') şehrinin bu-lunduğu Necef çölü olmak üzere dört kısma ayrılır" (Armaoğlu, s. 4).

Söz konusu coğrafi sınırları içinde Fi-listin'in tabiat şartları da özellikle iklimi başta olmak üzere ilgi çekici bir çeşitli-lik gösterir. Akdeniz kıyı şeridi yeterin-ce yağış alan yarı tropikal bir iklime sa-hipken orta kısımda bol yağış alan ku-zeyden güneye, Necef çölüne doğru ya-ğışların giderek sığra yaklaştığı ve kışın soğuk geçen birkaç ayın dışında yılın büyük bölümünde gündüzlerin sıcak, ge-celerin serin olduğu bir kara iklimi hâ-kimdir. Şeria vadisinde ise kış aylarında ılık bir havanın yaşandığı, buna karşılık yılın geri kalan kısmında ısının hayli yük-seğe çıktığı daha sıcak bir kıta iklimi dik-kati çeker. Bölgenin bu iklimi, daha zi-yade yağış miktarına bağlı olarak deği-şik yörelerde bitki örtüsünü ve ekilebi-lir arazi kapasitesini belirlemektedir. Buna göre ormanlar Akdeniz kıyısında daha çok fundalık olmak üzere yalnız kuzeyin yüksek kesimlerinde mevcuttur ve bugün eski dönemlere göre artan ağaç tüketimi sonucu iyice azalmış du-rumdur. Şeria vadisinde ise bir subtrop-ikal bitki örtüsü dikkati çeker. Bu ik-lim özelliği Filistin'i, tarih boyunca tar-ım üretimini çeşitlendiren verimli ova ve arazilere sahip kılmıştır. Yağış duru-muna göre değişmek ve daha ziyade kuzey kesimlerle kıyı boyunda verimlili-ği artmak üzere daima bölgede çeşitli tahıllarla hemen her tür meyve, bu ara-da işlenmeye ve ihracata açık ürünlerin yetiştirilmiş olduğu görülür. Belki de bu sebeple Kitâb-ı Mukaddes'in birçok ye-rinde Filistin için "süt ve bal akan di-yar" denilmiştir (meselâ bk. Çıkış, 3/8; Levililer, 20/24; Tesniye, 11/9). Bölge bitki zenginliğine kıyasla yer altı servet-

leri bakımından yoksul olup en dikkate değer kaynağı Ölüdeniz'den elde edilen tuz ve yan ürünleridir. Özellikle güney kısımlarda az miktarda petrol, fosfat, bakır, demir, uranyum, manganer, ki-reç taşı ve sülfür bulunur.

Coğrafi konumu ve bütün özellikleriyle Asya ve Afrika arasında fevkalâde önemli stratejik bir noktada bulunan Filistin'in toprak alanını tesbit için, tarih boyunca sahne olduğu hâkimiyet mücadeleleri içinde değişen siyasî sınırlarına bakmak gerekir. Buna göre Filistin'in son siyasî sınırı olarak milletlerarası alanda man-da yönetimi için çizilen 1922 sınırları-nın kabul edilmesi en uygunudur. Çün-kü kısa bir müddet sonra İngiltere'nin girişimiyle Şeria nehrinin doğusundan itibaren ayrılan bugünkü Ürdün kısmı hariç hemen hemen Akdeniz, Lübnan, Suriye, Şeria nehri ve Ölüdeniz'den Kızıldeniz'in Akabe Limanı'na uzanan çiz-gi ile Mısır'a ait Sînâ yarımadasının çev-relediği yaklaşık 27.000 km²'lik bir alan-dan oluşan Filistin manda idaresi top-rakları, tarih boyunca Filistin denildiğin-de akla gelen siyasî bölgeye de, yukarı-da tanımlanan coğrafi bölgeye de ta-mamen tekabül etmektedir.

İslâm Öncesi Dönem. Filistin'de yaşı-yan kavimlerin ve işgal veya istilâlarla burada hâkimiyet kuran siyasî güçlerin tarihi çok gerilere uzanacak kadar es-kidir. Bölgenin, üzerinde insanoğlunun kültür izlerine rastlanan toprak parça-larının en eskilerinden biri olduğu bi-linmektedir. Yapılan arkeolojik kazı ve araştırmalara göre ilk buluntular, gü-nümüzden 14.000 yıl önce yaşanan Me-solitik Natuf kültürüne aittir. Neolitik çağın tarım, hayvancılık ve çömlek ya-pımcılığının ortaya çıktığı yerleşik top-lum hayatına ait en eski kalıntıları ise milâttan önce 5000'lere tarihlenen Eri-ha'da (Jericho) bulunmuştur. Bu dönem-den sonra bölge genellikle Arabistan do-laylarından arka arkaya göç eden Sâmî kavimlerin işgal ve yerleşmelerine mâ-ruz kalmıştır. Bu toprakların adı bilinen ilk sakinleri, Tevrat'a göre dünyanın en eski milleti olan ve Arap tarihçileriyle bazı araştırmacılar tarafından Araplar'ın atası olduğu kabul edilen Amâlika kav-midir. Milâttan önce III. binyıldan itiba-ren yine Sâmî kavimlerden Ken'ânlılar ve daha çok sahil kesimlerinde Fenikeli-ler, arkalarından da Ârâmîler görülme-ye başlar. Çeşitli bulgular, Kudüs şeh-rinin Ken'ânlılar'ın bir kolu olan Yebü-sîler'ce kurulduğunu göstermektedir;